

MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'SİNDE GEÇEN ATASÖZLERİ

Sait OKUMUŞ

Diller ve kültürler arası ilişki ve etkileşimler öteden beri ilgi ve araştırma konusu olmuştur. Türkçe ile Farsça arasındaki derin ve köklü ilişkiler bağlamında Türkiye'de ve daha çok Batıda önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda M. Fuad Köprülü'nün “*Yeni Fârisî'de Türk Unsurları*”¹ adlı çalışması öncelikle ifade edilmelidir. Köprülü bu çalışmasında, “Sâsânî devletinin sukûtundan sonra, İslâm medeniyeti dairesine giren İran'da teşekkül eden ve bazı âlimlerce ‘Yeni Fârisî’ diye adlanan edebî dil üzerinde Türk dilinin ne gibi te’sirleri oldu?” sorusunu cevaplandırmayı hedeflemektedir. Ancak henüz tamamlanmadığını belirttiği çalışmasında, konu ile ilgili önemli bilgiler vermiş ve tespitlerde bulunmuştur. Batıdaki çalışmaların başında ise hiç kuşkusuz Von Gerhard Doerfer’in, Moğol ve Türk dillerinden Farsçaya geçen sözcükleri derleyip ilk cildinde hazırlamış olduğu *Türkische und Mongolische Elemente Im Neupersischen*² adlı dört büyük ciltlik eseridir³. Söz konusu diller ve kültürler arası ilişkiler Mevlana'nın Mesnevî'sinde de önemli oranda kendini göstermiştir. Aynı çerçevede hazırlanan bu çalışmada, söz konusu alana bir katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Mevlânâ Celâleddin Rumî (1207-1273), Türk topraklarında yetişmiş ve eserler vermiş bir şahsiyet olduğundan, eserlerinde bu toprakların kültür unsurlarına yer vermiş, dolayısıyla da kültür ve edebiyatımızın temel unsurlarından olan atasözlerinden çokça yararlanmıştır.

¹ Köprülü, M. Fuad, *Edebiyat Araştırmaları*, Ötüken Yay., İstanbul, 1989, s. 345-361. [*Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1942, VII-VIII., s. 1-61.]

² Doerfer, Von Gerhard: *Türkische und Mongolische Elemente Im Neupersischen* alif bis ta, Franz Steiner Verlag GMBH, WIESBADEN 1965, 670 s. Band III ğım bis kaf, 1967, Akademie Der Wissenschaften Und Der Lirerature, Band XIX.

³ Olgun, İbrahim, *Farsça ve Türkçe Atasözleri ve Deyimler Üzerine*, TDA Yıllığı, Belleten 1972, Ankara, 1973, s. 1.

Mevlânâ'nın Mesnevîsi üzerinde bugüne değin birçok çalışma yapılmıştır. Ancak devrin örf ve adetleriyle ilgili bilgiler çerçevesinde bir doktora tezi⁴ yapılmış ve yayınlanmış olsa da, Mesnevî'nin, yerel kültürün temel unsurları açısından yeterince ele alınmadığı ifade edilebilir. Mesnevî, devrin ilmî, edebî, siyasî ve kültürel özellikleri açısından da ciddi bir araştırma konusu yapılmalıdır. Mesnevî'deki atasözleri şimdiye kadar sadece bir çalışmanın⁵ konusu olmuştur.

Bu çalışma, toplumun sosyal ve kültürel dünyasında önemli bir yere sahip olan atasözlerinin Mesnevî'deki yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Mesnevî'nin aslı dikkatli bir şekilde taranmış ve ortaya çıkarılan atasözleri bir araya getirilmiştir. Başta Ali Ekber Dihhodâ'nın *Emsâl ü Hikem*⁶ adlı Farsça hacimli eseri olmak üzere konu ile ilgili Türkçe ve Farsça eserler incelenmiştir.

Mesnevî'de Kur'an ve hadislerden yapılan iktibaslar ve birtakım tarihî şahsiyetlere ait olduğu kayıtlı olan sözler, atasözlerini anımsatsalar da dikkate alınmamıştır. Sadece atasözü denebilecek sözler derlenip alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu arada bulunan atasözlerinin Türkçe, Farsça ve Arapça olduğuna dair kayıtların geçtiği kaynaklar dipnotlarda gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada beyitler ve beyit numaraları verilirken, Adnan Karaismailoğlu ve Derya Örs tarafından hazırlanan Mesnevî baskısı⁷ gözönünde bulundurulmuştur. Bu baskı haricindeki Mesnevî nüshaları ve çevirilerinde yer alan atasözlerine yer verilmemiştir. Beyitlerin çevirisi ise Adnan Karaismailoğlu tarafından yapılan Mesnevî çevirisinden⁸ alınmıştır.

“Sabır ferahlığın anahtarıdır.”⁹ gibi hadis olarak geçen sözler, Türkçede “Sabrın sonu selamettir.” şeklinde atasözlerini çağrışırsa da, bu çalışmada yer almamıştır. Zira Mesnevî'de geçen hadisler ile ilgili olarak müstakil bilimsel bir çalışma¹⁰ zaten yapılmıştır.

⁴ Sevgi, Hacı Ahmet, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Devrin Örf ve Adetleriyle İlgili Bilgiler (Doktora Tezi)*, Türkiye Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi, Kayseri 1994.

⁵ Sevgi, H. Ahmet, *Mesnevî'de Türkçe Anlamli Atasözleri*, Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Sayı: 177, Kayseri 1992, s. 1-5.

⁶ Dihhodâ, Ali Ekber, *Emsâl ü Hikem*, I-IV, Tahran, 1363hş.

⁷ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî ber-esâs-i nusha-i muverrih-i 677/1278 Konya*, I-VI, be-tashîh ve ihtimâm-i Adnan Karaismailoğlu-Derya Örs, Konya: Şehrdârî-i Konya / Âzermâh 1384hş.

⁸ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî*, çev. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., Ankara 2004.

⁹ الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ (I/96, VI/320 vs.)

¹⁰ Fûrûzânfer, Bedî'üzzemân, *Ehâdis-i Mesnevî*, Tahran: Emîr-i Kebîr, 1370hş.

Acele işe şeytan karışır.¹¹

که تائی هست از رحمان یقین هست تعجیلت ز شیطان لعین

Çünkü yavaş davranmak, kesin olarak Rahmândandır; acele etmek, lanetli şeytandandır. III/3496

کین تائی پرتو رحمان بود وآن شتاب از هزة شیطان بود

Çünkü sakinlik Allah'ın ışığıdır; o aceleyse şeytanın tahrikidir. V/59

مکر شیطان است تعجیل و شتاب لطف رحمان است صبر واحتساب

Acele ve koşuşturma şeytanın hilesidir. Sabır ve hesap etme, Rahmân'ın lütfudur. V/2570

Ağlamak kadının tuzağıdır.¹²

زن چو دید او را که تند و توسن است گشت گریان گریه خود دام زن است

Kadın kocasını sert ve öfkeli görünce ağladı. Ağlama, bizzat kadın tuzağıdır. I/2394

Ağlamayan çocuğa meme vermezler.¹³

تا نگرید ابر کی خندد چمن تا نگرید طفل کی جوشد لبن

Bulut ağlamazsa çimen nasıl güler? Çocuk ağlamazsa süt nasıl çoşar? V/134

طفل یک روزه همی داند طریق که بگیریم تا رسد دایه شفیق

تو نمی دانی که دایه دایگان کم دهد بی گریه شیر او رایگان

گفت فلینکوا کثیراً گوش دار تا بریزد شیر فضل کردگار

Bir günlük çocuk, “Şefkatli dadımın gelmesi için ağlayayım” diye yolu bilir.

Sen, dadılar dadısının ağlamadan karşılıksız süt vermeyeceğini bilmiyor musun?

“Çok ağlayın” buyurdu; -buna- kulak ver, Allah'ın ihsan sütü dökülsün. V/135-137

¹¹ Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1: Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul, 1994, 107. “Acele şeytandan, teenni Rahmândan” şeklinde, Soykut, A. Hilmi, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, İstanbul, 1974, s. 319; “Acele kâr-i şeytânest” şeklinde Farsça atasözü vardır, Emîni, Emîr Kulî, *Ferheng-i Avâm yâ Tefsîr-i Emsâl ve İstîlâhât-i Zebân-i Fârisî*, I-II, İsfahân 1369hş., II, 561.

¹² “Giry-e-i zen mekr-i zenest” veya “Giry-e dâm-i (yâ nekr-i) zenest” şeklinde söylenen Farsça atasözüdür. Emîni, *Ferheng-i Avâm*, II, 660.

¹³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 122.

Ahmağın özrünü duymamak gerek.¹⁴

مرغ بی وقتی سرت باید بُرید عذرِ احمق را نمی شاید شنید

Vakitsiz öten sen horozun başı kesilmeli. Ahmağın özrünü dinlemek yaraşmaz. I/1160

Ahmağa en güzel cevap susmaktır.¹⁵

پس جوابِ او سکوت است و سکون هست با ابله سخن گفتن جنون

Öyleyse ona cevap, susmak ve sessizliktir; aptalla konuşmak deliliktir. II/2703

ور نباشد اهلِ این ذکر و قنوت پس جوابِ الأحمق ای سلطان سکوت

Ey sultan! Bu söyleyişi kabul etmez ve itaat etmezse, o zaman ahmağın cevabı susmaktır. IV/1481

چون جوابِ احمق آمد خاموشی این درازی در سخن چون می کشی

Madem ahmağa cevap, suskunluktur, sözde bu uzunluğu nasıl çekip götürüyorsun? IV/1487

گفت او را نیست الا دردِ لوت پس جوابِ احمق اولتر سکوت

Dedi: “Onun sadece yiyecek derdi var. O zaman ahmağa en uygun cevap susmaktır. IV/1865

پس خموشی به دهد او را ثبوت پس جوابِ احمقان آمد سکوت

Öyleyse susmak ona daha iyi istikrar verir. Ahmaklara cevap susmaktır. IV/3296

Ahmakla sohbet çok kanlar döker.¹⁶

ز احمقان بگریز چون عیسی گریخت صحبتِ احمق بسی خونها که ریخت

İsa'nın kaçtığı gibi ahmaklardan kaç; ahmakla birlikte olmak, çokça kanlar döktü. III/2594

Akıl akıldan üstündür.¹⁷

مشورت ادراک و هشيارى دهد عقلها مر عقل را يارى دهد

¹⁴ Türkçede “Delinin sözü kaleme gelmez.” “Delinin diline perhiz yoktur.” şeklinde söylenir. *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, I-II, Hz. Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, İstanbul 1971, II, 130.

¹⁵ Aslı Arapça olan bu atasözü, Türkçe “Sükût etmek gibi âlemde nâdâna cevâb olmaz” mısrasında ifadesini bulduğu gibi, “Ahmağa yüz, abdala söz vermeye gelmez.” şeklinde de dile getirilir. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 125.

¹⁶ Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, II, 1053.

¹⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 128. “El elden üstündür” şeklinde de söylenir.

Danışmak, anlayış ve uyanıklık verir. Akıllar akla yardım eder. I/1044

عقل قوت گیرد از عقلی دیگر نیشکر کامل شود از نیشکر

Akıl başka akılla kuvvet bulur; şeker, şeker kamışıyla olgunlaşmaz mı? II/2265

Akıl ayak kösteğidir.¹⁸

بس بکوشی و به آخر از کلال هم تو گویی خویش کالعقل عقال

Çok çalışır ve sonuçta yorgunluktan da “Akıl, ayak bağıdır” dersin. IV/3352

Akıllı düşman, akılsız dosttan yeğdir (hayırlıdır).¹⁹

دوستی بی خرد خود دشمنی است حق تعالی زین چنین خدمت غنی است

Akılsız bir dost, bizzat bir düşmandır. Yüce Hakk'ın, bu tür hizmete ihtiyacı yoktur. II/1724

دوستی ابله بود رنج و ضلال این حکایت بشنو از بهر مثال

Aptalın dostluğu, dert ve sapıklıktır; örnek olarak şu hikâyeyi dinle. II/1921

دوستی ابله بتر از دشمنی است او به هر حيله که دانی راندنی است

Aptalın dostluğu düşmanlıktan beterdir; bildiğin her çareyle onu kovman gerekir.” II/2004

Alemi bir söz viran eder.²⁰

عالمی را یک سخن ویران کند روبهانِ مرده را شیران کند

Bir söz bir âlemi yok eder, ölü tilkileri aslan eder. I/1598

Arayan bulur.²¹

جست او را تاش چون بنده بود لاجرم جوینده یابنده بود

Kul olmak için onu aradı. Şüphesiz arayan bulur. I/1413

¹⁸ “Akıl, erlerin ayak bağıdır; ayaklarını bağlar” meâlinde Arapça bir söz vardır. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, IV, 479. Türkçede “Akıl akıl, gel çengele takıl” şeklinde söylenir.

¹⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 128; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, I, 22; Arapçada “Aduvvü âkil evlâ min-sadîki câhil” ve Farsçada “düşmen-i dâna bih ez nâdân-i düst” şeklinde kullanılmaktadır. Süreyya Beyzadeoğlu, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye'de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca'da Ortak Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, İlmî Araştırmalar, Sayı: 19, İstanbul 2005, s. 25.

²⁰ Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, II, 1088.

²¹ “Arayan Mevlâsını da bulur, belâsını da” şeklinde, Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 150; Arapça “Kim bir şey ararsa bulur, kim bir kapıyı çalarsa açılır, açılır.” atasözü de vardır. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, III, 136; Dihhodâ, II, 592-93.

گر گران و گر شتابنده بُوَد آنکه جویندهست یابنده بُوَد

İster ağır, ister acele olsun arayan bulur. II/978

سایهٔ حق بر سرِ بنده بُوَد عاقبت جوینده یابنده بُوَد

Hakk'ın gölgesi kulun başı üzerindedir; sonunda arayan bulur. III/4779

دیدۀ حسّی زبونِ آفتاب دیدۀ ربّانی جو و بیاب

Duygu gözü güneşe mağluptur; Hakk'a bağlı bir göz ara ve bul. IV/594

هست منهاج و نهان درمکمن است یافتش رهنِ گرافه جُستن است

Yol vardır, ama pusuda gizlidir; onu bulmak, beyhude aramaya bağlıdır. IV/2039

چَدِّ را باید که جان بنده بُوَد زآنکه چَدِّ جوینده یابنده بُوَد

Çaba, kulun canı olmalıdır. Çünkü arayan, şüphesiz bulur. V/1342

عاقبت جوینده یابنده بُوَد که فَرَج از صبر زاینده بُوَد

Sonunda arayan bulur; çünkü genişlik sabırdan doğar. VI/595

Arife bir işaret yeter.²²

عاقلان را یک اشارت بس بُوَد عاشقان را تشنگی زآن کی رود

Akıllılara bir işaret kâfidir; âşıkların susuzluğu işaretle nasıl gider? V/1248

وَالْعَاقِلُ يَكْفِيهِ الْإِشَارَةُ

Akıllıya, işaret yeter. (V/1891. ve V/3021. beyitten sonraki başlıklar)

Ariflerin her kılı göz olur.²³

راست گفتست آن شه شیرینزبان چشم گردد مو به موی عارفان

Tatlı dilli o padişah doğru söylemiştir: “Ariflerin her kılı göz olur.” IV/2400

Arslanın eniği aslana benzer.²⁴

شیر را بیچّه همی مانند بدو تو به پیغمبر به چه مانی بگو

²² Arapçada “el-Ârifu yekfîhi'l-işâre” şeklindedir. Türkçede “Ârife tarif ne hâcet; arife tarif gerekmez; Adam olana bir söz yeter” şekillerinde söylenir. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 152; Farsçada “Âkilân-râ yek işâret bes buved âkilân-râ işâre” şeklinde söylenen atasözü vardır, Emînî, Emîr Kulî, *Ferheng-i Avâm*, II, 561; Okumuş, Ömer, *Türkçe-Farsça Atasözleri ve Deyimler*, Erzurum, 1989, s. 3.

²³ Bu atasözünün “Siz önünüzdekini nasıl görürseniz, ben ardımdakini öyle görürüm.” mealindeki hadise işaret olduğu da belirtilir. Gölpınarlı, *Mesnevi ve Şerhi*, IV, 344.

²⁴ “Arslandan doğan arslan olur; Kurt eniği yine kurt olur ve yılanın yavrusu yılanı benzer.” şekilleri vardır. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 44; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 288.

Aslanın yavrusu kendine benzer; sen, Peygamber'e neyle benziyorsun?
Söyle. II/2191

Aşk insanı kör eder.²⁵

چون یکی بشکست هر دو شد زچشم مرد احوال گردد از میلان و خشم

Birini kırınca ikisi de gözüne görünmez oldu. Kişi, sevgi ve öfkeden şaşırır. I/331

در وجود تو شوم من مُنَعَلِم چون محبم حُبِّ یعمی و یصم

Senin varlığında yok olacağım, madem sevenim, "Sevgi kör ve sağır eder." I/2644

حُبُّكَ الْأَشْيَاءَ يُعْمِيكَ يَصِم نَفْسُكَ السُّودَا جَنَّتْ لَا تَخْتَصِم

Eşyaya sevgin, seni kör eder, sağır eder; kara nefsin suç işledi; düşmanlık etme. II/2710

کوری عشق است این کوری من حُبِّ یعمی و یصم است ای حسن

Benim bu körlüğüm, aşk körlüğüdür; "Sevgi kör eder, sağır yapar" türündendir. Ey güzel kişi! III/2361

نیست از عاشق کسی دیوانه تر عقل از سودای او کور است و کر

Âşıktan daha deli bir kimse yoktur. Akıl onun sevdasına kör ve sağırdır. VI/1979

پس نبیند جمله را با طم و رم حُبُّكَ الْأَشْيَاءَ یعمی و یصم

Kuru ve ıslak hiç bir şeyi görmez. Eşyaya sevgin, seni kör eder ve sağır eder. VI/2672

Ata binmiş, at arar.²⁶

اسپ زیر ران و فارس اسپ جو چیست این گفت اسپ لیکن اسپ کو

Atlı, baldırı altında at var, ama at arıyor. "Nedir bu?" -desen-, "At. Ancak at nerede?" der. V/1077

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.²⁷

گر دخان او را دلیل آتش است بی دخان مارا در آن آتش خوش است

²⁵ "Aşkın (Âşığın) gözü kördür", "Âşık âlemi kör, dört yanını duvar sanır", "Aşk fermandinlemez" gibi söylenişleri vardır, Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 155-156; Arapçada "El-hubbu a'mâ" şeklinde söylenir. Meydânî-i Nişâbü'rî v.d., *Tercume ve Tahşiyey-i Ferâ'idü'l-edeb der-Emsâl-i Sâ'ir ve Râ'ic der-Arab*, be-ihimâm-i Emîr-i Şâhid, İsfehân 1373hş., s. 64.

²⁶ Beyit, bu atasözümüzü hatırlatıyor. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, V, 192.

²⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 161; Okumuş, *Türkçe-Farsça Atasözleri ve Deyimler*, s. 20.

Duman felsefeci için ateşe delildir; duman olmadan o ateşte bulunmak, bizim için hoştur. V/571

خود هنر آن دان که دید آتش عیان نی کب دَلَّ عَلَى النَّارِ الدُّخَانِ

Ateşi açıkça görmeyi hüner bil; “Duman ateşe işaret eder” demeyi değil. VI/2505

Ateşle pamuk (veya barut) bir arada durmaz.²⁸

گفت بابا چون کنم پرهیز من آتش و پنبه‌ست بی شک مرد و زن

-Kız- dedi: “Baba! Nasıl sakınayım ben? Şüphesiz erkek ve kadın ateş ve pamuk gibidir. V/3729

هیچ کس را با زنان محرم مدار که مثال این دو پنبه‌ست و شرار

Hiç kimseyi kadınlara mahrem/yakın etme; çünkü bu ikisinin örneği, pamuk ve kıvılcımdır. V/3872

آن فقیه افتاد بر آن حورزاد آتش او اندر آن پنبه فتاد

O fakîh o huri kızının üzerine düştü; ateşi o pamuğa düştü. VI/3856

Atılan ok geri dönmez.²⁹

وا نگردد از ره آن تیر ای پسر بند باید کرد سیلی را ز سر

Ey oğul! O ok yolundan dönmez. Seli baştan bağlamak gerekir. I/1660

Atın ölümü itin bayramıdır.³⁰

مر سگان را عید باشد مرگ اسپ روزی وافر بود بی جهد و کسپ

Atın ölümü köpekler için bayramdır; çabasız ve kazanmasız bol rızık olur. III/3312

ریش بد را داروی بد یافت رگ مر سر خر را سر دندان سگ

Kötü yarayı kötü ilaç iyileştirir; ölmüş eşeğin başına köpeğin dişleri -yaraşır-. I/3602.

∴

Bıçak (kılıç) kendi sapını (kınını) kesmez.³¹

کی تراشد تیغ دستۀ خویش را رَو به جراحی سپار این ریش را

²⁸ “Ateşle barut (barutla ateş) bir yerde durmaz.”, Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 161.

²⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 161; Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, I, 570.

³⁰ “Eşeğin ölümü köpeğin düğünüdür. At ölür itlere bayram olur.” şekillerinde de söylenir. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 163, 273.

³¹ *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, I, 80; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 359.

Kılıç kendi sapını nasıl yontar? Git, bu yarayı bir cerraha bırak. I/3221

Bilgisizlerin canı, eziyette ucuzdur.³²

این مثل اندر زمانه جانی است جان نادانان به رنج ارزانی است

Bu atasözü zamanda bir candır: Bilgisizlerin canı, eziyette ucuzdur. VI/2363

Bir pire için bir yorgan yakılmaz.³³

بهر کیکی نو گلیمی سوختن نیست لایق از تو دیده دوختن

Bir pire için yeni bir kilim yakmak! Seni görmemek uygun değildir. II/867

جان که باشد کیش گرینم برکریم کییک چه بود که بسوزم زو گلیم

Can kim oluyor ki onu kerem sahibine tercih edeyim? Pire nedir ki ondan dolayı kilim yakayım? V/1680

Bir ülkede iki padişah savaşmaz.³⁴

صد خورنده گنجد اندر گرد خوان دو ریاست جو ننگجد در جهان

Yemek yiyen yüz kişi sofranın etrafına sığar, reislik isteyen iki kişi dünyaya sığmaz. V/526

Bize gelen, bizden gelir.³⁵

گفت شاه ما همه صدق و وفاست آنچه بر ما می رسد آن هم ز ماست

“Bizim padişahımız hep doğruluk ve vefadır; başımıza gelen, yine bizdendir” dedi. VI/604

پس مثل بشنو که در افواه خاست که اینچه برماست ای برادر هم زماست

Kısaca, ağızlarda söylenen atasözünü dinle: Ey kardeş! Üzerimizde bulunan, yine bizdendir. VI/3427

Bugün bana ise yarın sana.³⁶

³² “Şeytanın canı Cehennem’de gerek” atasözüne uyuyor. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, VI, 369.

³³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 199.

³⁴ “Du pādšāh der-iklimî ne-genced”, Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, II, 831; Türkçede ise “Bir tahtta iki şah olmaz” şeklinde söylenen atasözü vardır, *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, I, 90.

³⁵ “Bu atasözü, Farsçadaki ‘ez-mâst ki ber-mâst’ atasözünden alınmadır. Türkçede de, ‘Bana benden gelir her ne gelirse; başım rahat kalır dilim durursa’ atasözü vardır.” Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, VI, 520.

³⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 206.

برمن است امروز وفردا بر وی است خون چون من کس چنین ضایع کی است
Bugün banadır, yarın onadır. Benim gibisinin kanı, böyle nasıl zayı olur? I/213

Bugünkü (akşamın) işini yarına (sabaha) bırakma.³⁷

اللّٰه الله این جفا با ما مکن خیر کن امروز را فردا مکن
Allah, Allah! Bu eziyeti bize etme. İyilik yap, bugünü yarın etme. I/562
بهانه میندیش و در نسیه مینداز انجیح این حاجت مرا که فی التّأخیر آفات
Bahane düşünme, benim bu ihtiyacımı gidermeyi sonraya atma; çünkü geciktirmede afetler vardır. (VI/2713. beyitten sonraki başlık)

∴

Cins cinse çeker.³⁸

زآنکه هر مرغی به سوی جنسی خویش می‌پرد او در پس و جان پیش پیش
Çünkü her kuş kendi cinsine doğru uçar. O arkada, canıysa önde, önde.
I/640

زآنکه هر جنسی ریاید جنسی خود گاو سوی شیر نر کی رو نهد
Çünkü her cins, kendi cinsini çeker. İnek, erkek aslana doğru nasıl yönelir? II/2045

جنس سوی جنس صد پره پرد بر خیالش بندها را بردرد
Cins, cinsine doğru yüz kanatla uçar; onun hayaliyle bağları koparır.
IV/2655

∴

Çivi çivişi söker.³⁹

ریش بد را داروی بد یافت رگ مر سر خر را سر دندان سگ
Kötü yarayı kötü ilaç iyileştirir; ölmüş eşeğin başına köpeğin dişleri - yaraşır-. I/3602.

³⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 98

³⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 213. Türkçede “Davul dengi dengine”, “Armut dibine düşer” “Ot kök üstünde biter” şeklinde de söylenen bu atasözünün Arapçası “yemîlu’l-cinsu ile’l-cinsi” şeklindedir. (Süreyya Beyzadeoğlu, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye’de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca’da Ortak Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, İlmî Araştırmalar, Sayı: 19, İstanbul 2005, s. 26). Farsçada atasözü olarak söylenen “Koned her cins bâ-hemcins pervâz / Kebûter bâ-kebûter bâz bâ-bâz” yani “Her cins kendi cinsi ile uçar, güvercin güvercinle, doğan doğanla.” beytini hatırlatıyor. (Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, IV, 385)

³⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 220.

∴

Define viranede olur.⁴⁰

هرلها گویند در افسانه‌ها گنج می‌جو در همه ویرانه‌ها

Efsanelerde şakalar söylerler; bütün viranelerde define ara. III/2602

گنجها را در خرابی زان نهند تا ز حرصِ اهلِ عمران واژهند

Defineleri, bayındır yerdekilerin hırsından kurtarmak için yıkık yerlere koyarlar. V/716

گنج و گوهر کی میانِ خانه‌هاست گنجها پیوسته در ویرانه‌هاست

Define ve inci evin ortasında nasıl olur? Defineler hep viranelerdedir. V/3451

تو مگو کو بنده و آخرچی ماست این بدان که گنج در ویرانه‌هاست

Sen, “O, bizim kölemiz ve ahırcımızdır” deme. Şunu bil ki define viranelerdedir. VI/1169

خنده‌ها در گریه‌ها آمد کتیم گنج در ویرانه‌ها جو ای سلیم

Gülüşler ağlamalarda gizlidir. Ey temiz kişi! Defineyi viranelerde ara. VI/1586

بلکه می‌داند که گنج شاهوار در خرابیها نهد آن شهریار

Bilakis o padişahın, padişaha lâıyk defineyi harabelere koyduğunu biliyor. VI/1634

در عمارتها سگانند و عقور در خرابیهاست گنج عزّ و نور

Bayındır yerlerde köpekler ve ısırان vardır; harap yerlerde yücelik ve nur definesi vardır. VI/1831

خاک را زربخش که بود آفتاب زر از او در کان و گنج اندر خراب

Toprağa kim altın bağışlar? Güneş. Ondan dolayı altın madende, define de viranededir. VI/3801

Delilik fen fen, çeşit çeşittir, en azı yetmiş çeşit.⁴¹

پس فنون باشد جنون این شد مثل خاصه در زنجیر این میر اجل

Bu nedenle, “Delilik çeşit çeşittir” -sözü- atasözü oldu; özellikle de bu ulu beyin zincirinde. II/1376

⁴⁰ “Genc der-harâbe (yâ virâneest” şeklinde söylenen Farsça atasözüdür. Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, III, 1324-25; Emîni, *Ferheng-i Avâm*, II, 668.

⁴¹ Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, I, 241; “Bu meâlde Arapça bir atasözü vardır.” Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, II, 217

Denizden söz et, vebâl yok.⁴²

بهر این گفت آن خداوند فرج حدُّثُوا عَنْ بَحْرِنَا إِذْ لَا حَرَجَ

O ferahlık sahibi/Peygamber bunun için, “Denizimizden söz edin, size günah yoktur” dedi. VI/2252

Denize düşen yılanı (yosuna) sarılır.⁴³

مرد غرقه گشته جانی می کند دست را در هر گیاهی می زند

Batmış adam can çekişir, her bitkiye el atar. I/1817

Derdi olan bilir.⁴⁴

پس بدان این اصل را ای اصل جو هر که را درد است او بُردست بو

Ey aslı arayan! O zaman, şu esası bil: Derdi olan haberdar olmuştur.

I/629

Duvar çiviye, beni çakanı görsene demiş.⁴⁵

قَالَ الْجِدَارُ لِلْوَتِدِ لِمَ تَشُقُّنِي قَالَ الْوَتِدُ انظُرْ إِلَى مَنْ يَدُقُّنِي

(Meşhur atasözünde olduğu gibi:) Duvar çiviye, “Neden bana zahmet veriyorsun?” dedi. Çivi, “Beni çakana bak” dedi. (V/1682’den sonraki başlık)

∴

Emin kişiye hainlik edilmez.⁴⁶

گر امینم متهم نبود امین گر بگویم آسمان را من زمین

Güvenilirsem, ben gökyüzüne yer desem de, güvenilen itham edilmez.

I/593

Eşeğe gücü yetmeyen semerini döver.⁴⁷

حرف قرآن را ضریان معدند خر نبینند و به پالان برزند

Gönlü- körler, Kur’ân’ın harflerinin madenidir; eşeği görmezler, semere vururlar. II/720

⁴² Beyitte hadis olduğu belirtilse de, böyle bir atasözünden de söz edilmektedir. Bedi’uzzamân Furûzânfer’den naklen Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, VI, 217.

⁴³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 234; “Batan her çeşit ota yapışır (sarılır)” ya da “Boğulmak üzere olan, eline geçen ota yapışır.” şekillerinde de söylenir.

⁴⁴ Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, IV, 1959.

⁴⁵ Metinde atasözü olduğu belirtiliyor.

⁴⁶ “Bu meâldeki Arapça bir atasözünü hatırlatıyor. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I, 191.

⁴⁷ *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, I, 174; Cem Dilçin vd., *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, I-II, TDK Yay., Ankara, 1996, I, 115.

Ev alma, komşu al.⁴⁸

پس تو هم الْجَارُ ثُمَّ الدَّارِ گو گر دلی داری برو دلدار جو

Öyleyse sen de, “Önce komşu, sonra ev” de; gönlün varsa git sevgili ara. VI/3008

∴

Geç olsun da güç olmasın.⁴⁹

نیست غم گر دیر بی او مانده‌ای دیرگیر و سخت‌گیرش خوانده‌ای
دیر گیرد سخت گیرد رحمتش یک دمت غایب ندارد حضرتش

Uzun zaman olsun kaldınsa, üzüntüye yer yok; onun için geç tutar, ama güçlü tutar, demiştin.

Onun rahmeti geç tutar, ama güçlü tutar; seni bir an huzurundan uzak tutmaz. II/2518-19

Gencin aynada gördüğünü, yaşlı ondan önce kerpiçte görür.⁵⁰

آنچه در آینه می‌بیند جوان پیر اندر خشت بیند بیش از آن

Gencin aynada gördüğünü, yaşlı ondan önce kerpiçte görür. VI/3775

Gönülden gönüle (kalpten kalbe) yol vardır.⁵¹

گفت گفت تو چو در نان سوزن است از دل من تا دل تو روزن است

-Padişah bana- dedi: “Senin sözün, ekmek içinde iğne gibidir. Benim gönlümden senin gönlüne pencere var. I/352

گویش پنهان ز نم آتش‌زنه نی به قلب از قلب باشد روزنه

“İş yerine gizlice çakmak çakıyorum” diyorsun; kalpten kalbe pencere yok mu? II/1579

تافت زآن روزن که از دل تا دل است روشنی که فرق حقّ و باطل است

Gönülden gönle olan pencereden, hak ile batılı ayıran aydınlık parladı. II/2449

موج می‌زد در دلش عفو گنه که ز هر دل تا دل آمد روزنه
که ز دل تا دل یقین روزن بود نی جدا و دور چون دو تن بود

⁴⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 277.

⁴⁹ *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 189.

⁵⁰ Azerî atasözü “Senin aynada gördüğünü, men kezehde görmüşem.” (kezeh: kesek, kerpiç), Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, III, 421; Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, I, 49-50.

⁵¹ “Kalp kalbe karşıdır.” şeklinde de söylenir. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 290; Farsçada da aynı mealde bir atasözü vardır, Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I, 172.

Gönlünde günahı affetme dalgalanıyordu; zira her gönülden gönle pencere vardır.

Gönülden gönle kesin olarak pencere vardır; iki beden gibi ayrı ve uzak değildirler. III/4388-89

نی ولیکن یارِ ما زین آگه است زآنکه از دل سویی دل لایبِ ره است

Hayır; ancak bizim sevgilimiz bundan haberdardır. Çünkü gönülden gönle mutlaka yol vardır. VI/2555

در دلِ من آن سخن زآن میمَنهست زآنکه از دل جانبِ دل روزنهست

Benim gönlümdeki o söz, o kutluluktur; çünkü gönülden gönle doğru pencere vardır. VI/4914

Güneş balçıkla sıvanmaz.⁵²

می‌پوشی آفتابی در گلی رخنه می‌جویی ز بدرِ کاملی

Güneşi balçık içinde mi gizliyorsun? Dolunayda yarık mı arıyorsun? II/3335

نورِ خورشید ار یُفتد بر حَدَث او همان نور است نپذیرد خَبَث

Güneş ışığı pislige düşse o, aynı ışıktır; pislizmez. II/3397

Güneşi öven kendini över.⁵³

مادحِ خورشید مدّاحِ خود است که دو چشمم روشن و نامرّمَد است

Güneşi öven, “İki gözüm aydın ve ağrısızdır” diye kendini övmektedir. V/9

Güzelden gelen her şey güzeldir.⁵⁴

حیله‌هاشان جمله حال آمد لطیف کُلُّ شَیْءٍ مِنْ ظَرِيفٍ هُوَ ظَرِيفٍ

Düzenleri bütünüyle güzel bir hâl oldu. Zarif kişinin her şeyi zariftir. I/974

∴

Haydan gelen huya gider (selden gelen sele gider).⁵⁵

سهل دادی زآنکه ارزان یافتی دُر ندیدی حُقّه را نشکافتی

Ucuza bulduğun için kolay verdin; inci görmedin, kutuyu açmadın. VI/1045

⁵² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 296; Okumuş, *Türkçe-Farsça Atasözleri ve Deyimler*, s. 81.

⁵³ Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, III, 1381.

⁵⁴ İkinci mısraı Arapçadır. Atasözü olsa gerektir. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I, 290.

⁵⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 304; Farsçada “Erzân yâfte hâr bâşed” şeklinde söylenir. Emîni, *Ferheng-i Avâm*, I, 60; Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, I, 95.

Her ağlayışın sonu gülmektir.⁵⁶

آخر هر گریه آخر خنده ایست مردِ آخرین مبارک بنده ایست

Her ağlayışın sonu sonuçta bir gülüştür. Sonu gören kişi mübarek bir kuldur. I/820

Her kuşun yiyeceği incir değildir.⁵⁷

بر سماع راست هر کس چیر نیست لقمه هر مرغکی انجیر نیست

Herkes doğruyu dinlemeye hâkim değildir; her kuşçağızın lokması incir değildir. I/2762

Her şey zıddıyla bilinir.⁵⁸

شب بُد نور و ندیدی رنگها پس به ضد نور پیدا شد ترا
دیدن نور است آنکه دید رنگ وین به ضد نور دانی بی درنگ

Gece ışık yoktu ve renkleri görmedin. O halde ışığın zıddıyla sana belli oldu:

Işığın görünce, rengi görülür. Ve bunu ışığın zıddıyla hemen bilirsin. I/1129-30

پس نهانیها به ضد پیدا شود چونکه حق را نیست ضد پنهان بود
که نظر بر نور بود آنکه به رنگ ضد به ضد پیدا بود چون روم و زنگ
پس به ضد نور دانستی تو نور ضد را می نماید در صدور
نور حق را نیست ضدی در وجود تا به ضد او را توان پیدا نمود

Öyleyse gizli olan şeyler zıddıyla anlaşılır. Hak, zıddı olmadığı için gizlidir.

Çünkü bakış ışığa doğrudur, sonra renge. Zıt zıddıyla belli olur, Rum/beyaz ve Zenci/siyah gibi.

Öyleyse sen ışığı ışığın zıddıyla bildin. Zıt, zıddı açık olarak gösteriyor.

Hak nurunun, varlık âleminde kendisiyle anlaşılabilen bir zıddı yoktur. I/1132-35

⁵⁶ Günümüz Türkçesinde "Ağlatırsa Mevlâ yine güldürür; ağlatırsa Mevlâm bir gün güldürür; ağlayanlar bir gün olup gülelmıştır" şekillerinde atasözleri kullanılmaktadır. *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, I, 16.

⁵⁷ Farsçada "Lokme-i (yâ) to'me-i her murgekî incîr nîst" şeklinde atasözü vardır, Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, III, 1367; Türkçede "Kuş var eti yenir, kuş var et yedirilir; her kuşun eti yenmez" şeklindedir. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 381; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 216.

⁵⁸ Aslı Arapça olan atasözü, Türkçede "Her şey zıddıyla münkeşif olur" şeklinde kullanılır. *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 217.

جز به ضد ضد را همی نتوان شناخت چون ببیند زخم بشناسد نواخت

Zıt, ancak zıddıyla tanınabilir; -kişi- yarayı görürse, okşamayı tanır.
V/599

Hüküm gâlibindir.⁵⁹

تو ستوری هم که نفست غالب است حکم غالب را بود ای خودپرست

Sen de bir katırsın; nefsin sana galiptir. Ey kendini beğenen! Buyruk, galip olanındır. IV/2002

حکم اغلب راست چون غالب بُدند تیغ را از دست رهزن بستدند

Hüküm çoğunluk içindir; çok oldukları için yol kesenin elinden kılıç alındı. IV/2158

Hürmet eden hürmet görür.⁶⁰

هر که آرد حرمت او حرمت بَرَد هر که آرد قند لوزینه خورد

Saygı gösteren, saygı bulur. Şeker getiren, badem helvası yer. I/1485

∴

İki dudaktan çıkan, yayılır.⁶¹

ور بگویی با یکی دو الوداع کُلُّ سِرِّ جَاوَزَ الْإِثْنَيْنِ شَاع

Bir iki kişiye söylersen, elveda. İki dudağı aşan yayılır. I/1050

گفت لیکن فاش گردد از سماع کُلُّ سِرِّ جَاوَزَ الْإِثْنَيْنِ شَاع

-Ebû Tâlib- dedi “Fakat duyulup açığa çıkar; iki dudaktan çıkan her sır, yayılır. VI/197

İlacın sonu dağlamaktır.⁶²

توبه کن وز خورده استفراغ کن ور جراحت کهنه شد رو داغ کن

Tövbe et, yediğini boşalt; yara eski yara olmuşsa git, dağla. II/1998

⁵⁹ Arapçada “el-hükümü li-men galebe ev li’l-gâlib” şeklindedir. Türkçede “Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolunu şaşırır.” şeklinde de söylenir. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 483; “Fermân çîre-râst”, Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, I, 243; Süreyya Beyzadeoğlu, *Durûb-ı Emsâl-i Osmanîyye’de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca’da Ortak Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, s. 29.

⁶⁰ “Say beni, sayayım seni” ve “Sev beni, seveyim seni” şeklinde, Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 422, 426.

⁶¹ Beyitte Arapçası kullanılan atasözü, Türkçede “Otuz iki dişten çıkan otuz iki orduya (mahalleye) yayılır.” şeklindedir. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 403; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 315.

⁶² Arapça atasözüdür. Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, II, 321.

İlk yapan daha zalimdir.⁶³

گفت آری اینچه کردم ایستم است لیک هم می دان که بادی اظلم است

-Cuha- "Bu yaptığım zulümdür, ancak yine de bil ki başlayan daha zalimdir" dedi. VI/4531

İnsanın (adamın) alacası içinde, hayvanın alacası dışındadır.⁶⁴

گاوارا رنگ از برون و مرد را از درون جو رنگ سرخ و زرد را

İneğin rengini dışında, insanın kırmızı ve sarı rengini içinde ara. I/765

İnsan men edildiği şeye düşkündür.⁶⁵

بودشان حرص لقای مُمتنع چون حریص است آدمی فیما مُنع

Onlar, men edilen yüzü görmeye çok istekliyidiler. Zira insan, men edilen şeye çok isteklidir. III/854

چون بکرد آن منع دلشان زآن مقال در هوس افتاد و در کوی خیال

Ondan men edince onların gönlü o sözle hevese ve hayal mahallesine düştü. VI/3655

کیست کر ممنوع گردد مُمتنع چونکه الانسان حریص ما مُنع

Menedilenden geri duran kimdir? Çünkü insan men edilen şeye aşırı isteklidir. VI/3657

İt ürür, kervan yürür.⁶⁶

در شب مهتاب مه را بر سماک از سگان و وعوع ایشان چه باک

سگ وظیفه خود به جا می آورد مه وظیفه خود به رخ می گستر

Mehtaplı gecede Simak burcundaki/zirvedeki ayın, köpeklerden ve havlamalarından ne korkusu vardır?

Köpek kendi vazifesini yerine getiriyor; ay kendi vazifesini yüzünde sergiliyor. II/414-15

بانگ سگ هرگز رسد در گوش ماه خاصه ماهی کو بود خاص اله

Köpeğin sesi ayın kulağına hiç ulaşır mı, özellikle de Allah'ın özel kulu olan aya? II/420

بدر بر صدر فلک شد شب روان سیر را نگذارد از بانگ سگان

⁶³ Arapça atasözü. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, VI, 676.

⁶⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 326; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 235.

⁶⁵ Arapça atasözüdür. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, III, 135

⁶⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 335, 147; Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, I, 70.

Dolunay geceleyin gökyüzünün baş tarafına yürür; köpeklerin havlamasıyla yürüyüşünü bırakmaz. IV/1463

گفت از بانگ و غلای سگان هیچ واگردد ز راهی کاروان
یا شب مهتاب از غوغای سگ سست گردد بدر را در سیر تگ

-O- dedi: “Köpeklerin havlaması ve bağırmaları kervanı yoldan hiç geri çevirir mi?”

Veya mehtaplı gecede köpeklerin bağırtısı, dolunayın hızlı gidişini zayıflatır mı? VI/12-13

∴

Kaderden kaçılmaz.⁶⁷

جمله گفتند ای حکیم باخیر أَلْحَذَرَ دَعُ لَيْسَ يُعْنَى عَنْ قَدَرٍ

Hepsi dediler: “Ey haberdar bilge! Sakınmayı bırak, kadere fayda etmez. I/909

Kan yerde kalmaz.⁶⁸

خون نخسپد بعد مرگت در قصاص تو مگو که مُردم و یابم خلاص

Kan, ölümünden sonra uyumaz; kısas hakkında, “Öldüm ve kurtulum” deme. IV/3663

Kanı kanla yumazlar, kanı su ile yurlar.⁶⁹

آفتِ ادراکِ آن قال است و حال خون به خون شستن محال است و محال

Kavrayışın âfeti, o söz ve hâldir. Kanı kanla yıkamak imkânsızdır, imkânsız. III/4725

Karganın ömrü gübre yemekle geçer.⁷⁰

عمرِ خوش در قُربِ جان پروردن است عمرِ زاغ از بهرِ سرگین خوردن است

Hoş ömür, -ilahî- yakınlık mekânında can beslemektir. Karganın ömrü pislik yemek içindir. V/777

⁶⁷ Bu Arapça atasözü, Türkçede “Kazaya rıza gerek, kadere karşı gidilmez, kaderde ne varsa o olur” gibi şekilleri vardır. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 353; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 245

⁶⁸ *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 248.

⁶⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 343; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 249

⁷⁰ “Kılavuzu karga olanın burnu boktan kalkmaz (kurtulmaz, çıkmaz) şeklinde, Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 359.

Kaza geldi mi, göz kör olur.⁷¹

آدمآ تو نىستى كور از نظر ليك إِذَا جَاءَ الْقَضَا عَمَى الْبَصَرِ

Ey Âdem! Sen, görme açısından kör değilsin; ancak kaza geldiğinde göz kör olur. IV/331

چون قضا آيد طبيب ابله شود وآن دوا در نفع هم گمره شود

Kaza gelince tabip aptallaşır ve o ilaç da yararada yolunu kaybeder. V/1707

Kazma kuyuyu komşun için, derin kaz kendin için.⁷²

ای كه تو از جاه ظلمى مى كنى دان كه بهر خویش چاهى مى كنى

گرد خود چون كرم پيله بر متن بهر خود چه مى كنى اندازه كن

Ey makamıyla zulmeden sen! Bil ki kendin için bir kuyu kazıyorsun.

İpek böceği gibi kendi çevrene koza örme. Kendin için kuyu kazıyorsun, ölç. I/1311-12

بهر مظلومان همى كندند چاه در چه افتادند و مى گفتند آه

Mazlumlar için kuyu kazıyorlardı. Kuyuya düştüler, “Ah” demekteydiler. III/396

قصد جفت ديگران كردم ز چاه بر من آمد آن و افتادم به چاه

Makamım nedeniyle başkalarının eşine niyetlendim; o da, bana geldi ve kuyuya düştüm. V/3997

این ندانى كه بى من چه كنى هم در آن چه عاقبت خود افكنى

من حفر بئراً نخواندى از خبر آنچه خواندى كن عمل جان پدر

Benim için kuyu kazarsan yine sonunda o kuyuya kendin düşersin bunu bilmez misin?

Hadislerden “Kim kuyu kazarsa”yı okumadın mı? Ey babasının canı! Okuduğunu yap. VI/1570-71

⁷¹ Meydânî-i Nişâbüri v.d., *Tercume ve Tahşiye-i Ferâ'idü'l-edeb der-Emsâl-i Sâ'ir ve Râ'ic der-Arab*, s. 62; Türkçede “Kazâ gelince us pusar”; “Kazâ gelir göz görmez”; “Kazanın gözü kördür” “Kaza gelince dânişin gözü kör olur” gibi şekillerde söylenir. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, s.155.

⁷² Türkçede “El için kuyu kazan en ibtidâ kendi düşer”, “Kazma kuyuyu kendin düşersin, kazma kuyuyu kazarlar kuyunu” gibi birçok şekilde söylenen bu atasözü, hadise dayanmaktadır. Arapçada ise beyitte baş tarafı geçtiği gibi “men hafera bi'ran li-ehîhi fe-kad veka'a fih” şeklindedir. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I, s.301; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, s.353, 263; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 259.

Kedi rüyasında kuyruk yağı görür.⁷³

گفت در ره موسی آمد به پیش گربه بیند دُنبه اندر خوابِ خویش

“Yolda önüme Musa çıktı” dedi. Kedi rüyasında koyun kuyruğu görür.
VI/2428

Kesenin kıymeti altından gelir.⁷⁴

قیمتِ همیان و کیسه از زر است بی زر همیان و کیسه ابتر است

Para kesesinin kıymeti altından dolaydır. Altınsız, altın kesesi yararsızdır. III/2533

Kelin ayıbını takke örter.⁷⁵

عیبِ کل را خود بپوشاند کلاه خاصه چون باشد کُله خورشید و ماه

Kelin ayıbını takke örter; özellikle güneş ve ay külah olursa. IV/2600

Kısmetten başkası olmaz.⁷⁶

جز که آن قسمت که رفت اندر ازل روی ننمود از شکار و از عمل

Avla ve çalışmayla ezelde verilen kısmetten başka bir şey ortaya çıkmaz. I/954

Köpek değmekle (it işemekle) deniz murdar olmaz.⁷⁷

کی شود دریا ز یوزِ سگ نَجَس کی شود خورشید از یُفِ مُنطَمِس

Deniz köpeğin ağzıyla hiç pislenir mi? Güneş üflemeyle hiç söner mi?
VI/2079

Kösenin başkasının evindeki bildiği kadar, kaba-sakal kendi evindeki bilmez.⁷⁸

آنچه کوسه داند از خانه کسان بَلَمَه از خانه خودش کی داند آن

Kösenin, başkalarının eviyle ilgili bildiğini kaba-sakal kendi eviyle ilgili hiç bilir mi? III/3563

⁷³ Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, III, 1277.

⁷⁴ Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, II, 1170.

⁷⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 356; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 262.

⁷⁶ Türkçede “Kısmet ise gelir Hint’ten Yemen’den, kısmet değilse ne gelir elden”; “Nasibinde varsa gelir Yemen’den, nasibinde yoksa düşer dehenden” şekillerinde söylenir. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 361; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 307.

⁷⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 332; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 281; Okumuş, *Türkçe-Farsça Atasözleri ve Deyimler*, s. 119.

⁷⁸ “Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse olandan sakın” sözü de halk arasında söylenegelmiştir. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, III, 511; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, I, 12.

Kötü bir adet koyana her saat lanet edilir.⁷⁹

هر که او بنهاد ناخوش سنتی سوی او نفرین رود هر ساعتی

Kötü bir adet koyana doğru her an lanet gider. I/744

Köyde biri varsa, bir söz yeter.⁸⁰

قوم گفتند ای نصوحان بس بود اینچه گفتید ار در این ده کس بود

Kavim dedi: "Ey öğüt verenler! Bu köyde bir kimse varsa bu söylediğiniz kâfidir. III/2899

لیک گر در ده به گوشه یک کس است های هویی که برآوردم بس است

Ancak köyde bir köşede birisi varsa, çıkardığım hay huy yeter. III/3201

بس کنم خود زیرکان را این بس است بانگ دو کردم اگر در ده کس است

Bitiriyorum, zekilere bu yeter. İki kere seslendim; köyde biri varsa - duysun- diye. IV/2769

Köy insanı ahmak eder.⁸¹

عقل را بی نور و بی رونق کند

ده مرّو ده مرد را احمق کند

گور عقل آمد وطن در روستا

قول پیغمبر شنو ای مجتبی

تا به ماهی عقلی او نبود تمام

هر که را در رُستا بود روزی و شام

از حشیش ده جز اینها چه دُرود

تا به ماهی احمقی با او بود

روزگاری باشدش جهل و عمی

وآنکه ماهی باشد اندر روستا

Köye gitme; köy, adamı ahmak yapar; akli nursuz ve cansız yapar.

Ey seçkin kişi! Peygamber'in sözünü dinle: "Köyde yerleşmek, aklın mezarıdır."

Kim bir gün ve gece köyde kalsa, bir aya kadar akli tamam olmaz.

Bir aya kadar ahmaklık onunla birlikte. Köy otundan bunlardan başka ne biçilir?

Köyde bir ay kalan kişide bir zaman cahillik ve körlük olur. III/517-21

∴

⁷⁹ Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, I, 16.

⁸⁰ Farsçada "Eger der deh kesîst, yek herf besîst" şeklindedir. Türkçede "Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az." atasözü aynı anlamı içerir. Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, III, 391.

⁸¹ Türkçede "Köy yeri, kör yeri" şeklinde söylenir; Cem Dilçin vd., *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*, I, 167.

Miras (yedi) kişi malın değerini ne bilir.⁸²

مرد میراثی چه داند قدر مال رستمی جان کند و مجان یافت زال

Mirasçı adam malın kıymetini ne bilir? Rüstem can çekişti, Zâl beleşçe şöhret buldu. II/370

∴

Ne ekersen onu biçersin.⁸³

جمله دانند این اگر تو نگروی هر چه می کاریش روزی بدروی

Sen inanmasan da herkes bunu bilir: Ne ekersen, bir gün onu biçersin. III/4783

چون بکاری جو نرؤید غیر جو فرض تو کردی ز که خواهد گرو

جرم بر خود نه که تو خود کاشتی با جزا و عدل حق کن آشتی

Arpa ekersen arpadan başka bir şey bitmez; sen borç yaptın, -o- kimden rehin ister?

Kendi suçunu başka bir kimseye yükleme; aklını ve kulağını bu karşılığa ver.

Suçu kendine yükle, çünkü sen kendin ektin; Hakk'ın karşılığı ve adaletiyle barış. VI/425, 27

∴

Önce fikir, sonra iş.⁸⁴

اول فکر آخر آمد در عمل بنیت عالم چنان دان در ازل

Önce fikirde, sonra amelde oldu; dünyanın bina edilmesini de ezelde öylece bil. II/966

اول فکر آخر آمد در عمل خاصه فکری کو بود وصف ازل

Düşüncede ilk olan, işte sonra ortaya çıkar; özellikle de ezel vasfı bulunan düşünce olursa. IV/529

∴

⁸² Türkçede “‘Mirasa nereye gidiyorsun?’ demişler, ‘esip savurmaya’ demiş.” şeklinde, Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 390; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 304.

⁸³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 395; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 308; Okumuş, *Türkçe-Farsça Atasözleri ve Deyimler*, s. 132.

⁸⁴ Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, I, 314.

Paranı, gideceğin yolu, tuttuğun yolu yordamı gizle.⁸⁵

در بیان این سه کم جُنبان لبت از ذهاب و از ذهاب وز مذهب

Şu üçünü açıklamakta dudağını hareket ettirme: Geliş gidişinden, paran ve düşüncenden -söz etme-. I/1048

∴

Rüzgâra tüküren kendine tükürür.⁸⁶

تُف به رویش باز گردد بی شکى تُف سوی گردون نیابد مسلکی

Şüphesiz tükürük, yüzüne geri döner. Tükürük göğe doğru yol bulamaz. VI/2099

∴

Saltanat kısırdır.⁸⁷

آن شنیدستی که أَلْمَلُکُ عَقِیم قطع خویشی کرد مُلکَتِ جَو ز بیم
که عقیم است و ورا فرزند نیست همچو آتش با کسش پیوند نیست

“Saltanat kısırdır” sözünü duydun mu? Saltanat isteyen, korkudan akrabalığını keser.

Çünkü kısırdır ve onun çocuğu yoktur; ateş gibi kimseyle bağı yoktur. V/528-29

Sebepsiz dostluk olur, sebepsiz düşmanlık olmaz.⁸⁸

هر عداوت را سبب باید سند ورنه جنسیت وفا تلقین کند

Her düşmanlığa bir sebep, dayanak gerekir; yoksa aynı türden oluş, vefalı olmayı telkin eder.” II/226

Söz sözü açar.⁸⁹

این نخواندی کَالْکَلَامِ اى مُسْتَهَام فى شُجُونِ حَرَّةٍ جَرَّ الْکَلَامِ
هین مشو شارع در آن حرفِ رَشَد که سخن زو مر سخن را می کشد

Ey şaşkın! “Söz dallardadır; söz sözü açar”ı okumadın mı?

Dikkat et! Doğru söz söylemeye başlama; zira onunla söz sözü çeker. VI/1598-99

⁸⁵ Bu mealde Arapça bir söz, atasözü olarak söylenegelmiştir, Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I, 291.

⁸⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 416.

⁸⁷ Arapça atasözüdür. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, V, 99.

⁸⁸ Türkçede de “Sebepsiz düşman kazanan ya ahmaktır, ya geveze.” şeklinde söylenen bir atasözü vardır. *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, s.331.

⁸⁹ Arapça atasözü. Türkçede “Laf lafı açar, laf da kutuyu (tabakayı) açar” şeklinde aynı atasözü yer almaktadır. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 383, 432.

Su başından (bendinden) kesilir.⁹⁰

وا نگرده از ره آن تیر ای پسر بند باید کرد سیلی را ز سر

Ey oğul! O ok yolundan dönmez. Seli baştan bağlamak gerekir. I/1660

Su baştan (başından) bulanır.⁹¹

آب از سر تیره است ای خیره‌خشم بیشتر بنگر یکی بگشای چشم

Ey gözü şaşkın! Su, baştan bulanıktır. Daha önceye bak, gözünü bir aç.”
IV/1725

Su bulununca (görülünce) teyemmüm bozulur.⁹²

گم شود چون بارگاه او رسید آب آمد مر تیمم را درید

Onun çağı gelince kaybolacak; su geldi, teyemmümü bozdu. IV/958

Sûretle insan olunsaydı, Ahmed ile Ebû Cehil aynı olurdu.⁹³

گر به صورت آدمی انسان بُدی احمد و بُوجهل خود یکسان بُدی

Âdemoğlu suretle insan olsaydı, Ahmed ile Ebû Cehil bizzat aynı olurdu. I/1020

∴

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.⁹⁴

که درشتی ناید اینجا هیچ کار هم به نرمی سر کند از غار مار

Çünkü burada sertlik hiç işe yaramaz; yumuşaklıkla yılan dahi delikten çıkar.” V/1132

Tatmayan bilmez.⁹⁵

Tatmayan bilmez. II/önsöz

مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ

کی به وهم آرد جُعَلْ أَنْفَاسٍ وَرْدٍ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ هَرَكْسِ كُو نَحْوَرِد

⁹⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 433; Okumuş, *Türkçe-Farsça Atasözleri ve Deyimler*, s. 150; “Suyu baştan ulamalı, balığı baştan avlamalı” şeklinde, *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 343.

⁹¹ Türkçede “Balık baştan kokar” atasözü de aynı manadadır. Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, I, 2; Okumuş, *Türkçe-Farsça Atasözleri ve Deyimler*, s. 27, 150; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 68, 341.

⁹² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 433; Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, I, 571.

⁹³ “Sûrete bakma, sîrete bak.” şeklinde, *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 342.

⁹⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 433; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, II, 351; “Acı (kötü) söz insanı (adamı) dininden çıkarır, tatlı söz yılanı ininden çıkarır.” şeklinde de söylenir.

⁹⁵ Arapça atasözüdür. Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, III, 367; V, 626.

Tatmayan, anlamaz; içmeyen de; pislik böceği, gül kokularını hiç hayal edebilir mi? III/2942

لیک چون من لم یذُقْ لَمْ یَدْرِ بود عقل و تخیلاتِ او حیرت فرود

Ancak “Tatmayan, bilmez” olduğu için akli ve hayal edişleri, şaşkınlığını artırdı. V/4145

Tavanı tuttur da, sonra ona nakış yap.⁹⁶

گفت قاضی ثَبَّتِ الْعَرْشَ ای پسر تا بر او نقشی کنم از خیر و شر

Kadı dedi: “Ey oğul! Kürsüyü hazırla, üzerinde hayır ve şerden nakış yapayım. VI/1534

Teyzemin hayâsı olsa, dayım olurdu.⁹⁷

خاله را خایه بُدِی خالو شدی این به تقدیر آمدست ار او بُدِی

Teyzenin hayâları olsaydı, dayı olurdu; bu “O olsaydı”, -söz- ölçüsünce söylendi. IV/510

Tokmak oldunsa vur, davul oldunsa dayan.⁹⁸

پای دار اکنون که ماندی فرد و کم چون دُهل شو زخم می خور درشکم

Gayret et, şimdi tek ve yalnız kaldın. Davul gibi ol, karnına darbe ye. II/2195

Tümü anlaşılmayanın tümü terk edilmez.⁹⁹

إِنَّ شَيْئاً كُلَّهُ لَا يُدْرِكُ إَعْلَمُوا أَنْ كُلَّهُ لَا يُتْرَكُ

Gerçekten bütünü anlaşılmayan şey, biliniz ki, tamamıyla terk edilmez. V/17

∴

Vakit, keskin bir kılıçtır.¹⁰⁰

قَالَ أَطْعَمَنِي فَأَنَّى جَائِعٌ وَاعْتَجَلْتُ فَالْوَقْتُ سَيْفٌ قَاطِعٌ

-Canım- dedi: “Beni doyur, çünkü açım. Acele et. Zira vakit keskin bir kılıçtır. I/132

⁹⁶ Beyitte yukarıdaki Arapça atasözüne işaret edilmektedir. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, VI, 252.

⁹⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 448.

⁹⁸ Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, II, 344.

⁹⁹ Arapça atasözü. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, V, 13.

¹⁰⁰ Bu atasözü daha çok tasavvuf ehli tarafından kullanılır. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I, 89; Türkçede “Vakit nakittir” şeklinde söylenir, Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 458.

Vakitsiz öten horozun başını keserler.¹⁰¹

جبر و خفتن در میان رهزنان مرغ بی هنگام کی یابد امان

Cebir ve yol kesiciler arasında uyumak aynı şeydir. Vakitsiz -öten- kuş canını nasıl kurtarır? I/944

مرغ بی وقتی سرت باید بُرید عذرِ احمق را نمی شاید شنید

Vakitsiz öten sen horozun başı kesilmeli. Ahmağın özrünü dinlemek yaraşmaz. I/1160

لاجرم هر مرغ بی هنگام را سر بریدن واجب است اعلام را

Vakitsiz öten her horozun başını ibret için kesmek elbette vaciptir. II/2510

مرغ بی هنگام شد آن چشم او از نتیجه کبر او و خشم او

سر بریدن واجب آید مرغ را کو به غیر وقت جنباند ذرا

Onun gözü, kibir ve öfkesinin neticesinde vakitsiz -öten- horoz oldu.

Vakitsiz öten horozun başını kesmek vaciptir. III/121-122

مرغ بی هنگامی ای بدبخت رو ترک ما گو خون ما اندر مشو

Ey talihsiz! Vakitsiz öten kuşsun. Git, bizi terk et; kanımıza girme. III/2167

گر به ناهنگام سهوی مان رود در اذان آن مَقْتَل ما می شود

گفت ناهنگام حیّ عَلْ فَلَاحِ خون ما را می کند خوار و مُباح

Ezanda zamansız şekilde yanlışlığımız olsa o, bizim ölümümüz olur.

Hayye ale'l-felâh'ı zamansız söylemek kanımızı hor ve mubah eder. III/3334-5

دیو گوید بنگرید این خام را سر بُرید این مرغ بی هنگام را

Şeytan, "Bakın bu ham kişiye; bu vakitsiz horozun başını kesin" der. V/1971

مرغ بی هنگام و راه بی رهی آتشی بُر در بُن دیگ تهی

Zamansız -öten- kuş ve yolsuz yoldu; boş tencerenin altında bol ateş. VI/1226

¹⁰¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, s.458; Dihhodâ, *Emsâl ü Hikem*, III, 1526.

∴

Yıkık köyden haraç alınmaz.¹⁰²

عاشقان را هر نفس سوزیدنی است بر ده ویران خراج و عشر نیست

Âşıkların her nefesi yakıcıdır; yıkık köyün üzerinde vergi ve öşür yoktur. II/1755

زآنکه بیلم دید هندستان به خواب از خراج اومید بُر ده شد خراب

Çünkü film, rüyada Hindistan'ı gördü; köy harap oldu, haraçtan ümidini kes. V/1892

Yiğit savaşta belli olur.¹⁰³

از خیال حرب نه‌راسید کس لا شجاعه قتل حرب این دان و بس

Savaşın hayalinden kimse korkmaz; “Harpten önce yiğitlik yoktur”, bunu bil, yeter. V/3916

Yüz insanın (kalbin) aynasıdır.¹⁰⁴

گفت حق سیماهم فی وجههم زآنکه غمّاز است سیما و مُنیم

Hak, “İşaretleri yüzlerindedir”¹⁰⁵ buyurdu; çünkü simâ, yansıtıcı ve söz aktarıcıdır. VI/2565

∴

Zina edeceksen hür kadınla et, çalacaksan inci çal.¹⁰⁶

مَثَلِ عَرَبٍ إِذَا زَنَيْتَ فَازِنْ بِالْحَرَّةِ وَإِذَا سَرَقْتَ فَاسْرِقِ الدُّرَّةَ

Arapların “Zina edeceksen hür kadınla yap ve çalacaksan inci çal” atasözü (I/2803. beyitten sonraki başlık)

فَازِنْ بِالْحَرَّةِ بِي إِنْ شَدَّ مَثَلِ فَاسْرِقِ الدُّرَّةَ بَدِينِ شَدَّ مُنْتَقَلِ

“Hür kadınla zina et” bunun için atasözü oldu. “İnci çal” bu nedenle nakledildi. I/2804

چونکه دزدی باری آن دُرّ لطیف چونکه حامل می‌شوی باری شریف

Mademki hırsızın, bari o güzel inciye çal; mademki taşıyorsun, şerefli bir yük taşı. II/1421

¹⁰² Türkçe atasözü. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I-VI, Ankara, 1989, II, 289.

¹⁰³ Bu Arapça atasözü Türkçede “Yiğit meydana belli olur” şeklinde kullanılır, Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I, 477.

¹⁰⁴ Kurt, İhsan, *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, Ankara, 1991, s. 71.

¹⁰⁵ Kur’ân-ı Kerim, Fetih, 48/29: “Yüzlerindeki nişaneleri, secdelerinin eserindedir.”

¹⁰⁶ Arapça atasözü. “Ne yapacaksan, en ilerisini, en değerlisini yap” manasını ifade eder. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I, 510; II, 226.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım**, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1: Atasözleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1994.
- Beyzadeoğlu, Süreyya**, *Durûb-ı Emsâl-i Osmanîyye'de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca'da Ortak Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, İlmî Araştırmalar, Sayı: 19, İstanbul 2005, s. 23-33.
- Dihhodâ, Ali Ekber**, *Emsâl ü Hikem*, I-IV, Tahran 1363hş.
- Dilçin, Cem vd.**, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, I-II, TDK Yay., Ankara 1996.
- Emînî, Emîr Kulî**, *Ferheng-i Avâm yâ Tefsîr-i Emsâl ve İstilâhât-i Zebân-i Fârisî*, I-II, İsfahân 1369hş.
- Gölpınarlı, Abdülbâki**, *Mesnevî ve Şerhi*, I-VI, Ankara 1989.
- Köprülü, M. Fuad**, *Edebiyat Araştırmaları*, Ötüken Yay., İstanbul, 1989, s. 345-361. [Türkiyat Mecmuası, İstanbul 1942, VII-VIII., s. 1-61.]
- Kurt, İhsan**, *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, Ankara 1991.
- Mevlânâ Celâleddîn Rûmî**, *Mesnevî*, çev. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî**, *Mesnevî-i Ma'nevî ber-esâs-i nusha-i muverrih-i 677/1278 Konya*, I-VI, be-tashîh ve ihtimâm-i Adnan Karaismailoğlu-Derya Örs, Konya: Şehrdârî-i Konya / Âzermâh 1384hş.
- Nişâbüri, Meydânî**, *Tercume ve Tahşîye-i Ferâ'idü'l-edeb der-Emsâl-i Sâ'ir ve Râ'ic der-Arab*, be-ihtimâm-i Emîr-i Şâhid, İsfahân 1373hş.
- Okumuş, Ömer**, *Türkçe-Farsça Atasözleri ve Deyimler*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1989.
- Olgun, İbrahim**, *Farsça ve Türkçe Atasözleri ve Deyimler Üzerine*, TDA Yıllığı, Belleten 1972, Ankara 1973.
- Sevgi, H. Ahmet**, *Mesnevî'de Türkçe Anlamalı Atasözleri*, Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Sayı: 177, Kayseri 1992, s. 1-5.
- Sevgi, Hacı Ahmet**, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Devrin Örf ve Adetleriyle İlgili Bilgiler (Doktora Tezi)*, Türkiye Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi, Kayseri 1994.
- Soykut, İ. Hilmi**, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, Ülker Yay., İstanbul 1974.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri (1000 Temel Eser)*, I-II, haz. Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, İstanbul 1971.